

PÉCSI GYÖRGYI

Még egyszer a Liberté 1956-ról

Szőcs Géza (újra)olvasáspróba

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

A *vendégszerető avagy Szindbád Marienbadban* 1992-es verseskötete borítójára Szőcs Géza azt írta, hogy „Sz. G. utolsó verseskönyve”. Az olvasó, persze, aligha vette komolyan, elképzelhetetlennek tartotta, hogy népszerűsége, elismertsége csúcsán Szőcs abbahagyja a versírást – ámbár az irodalom világában nem lett volna példátlan –, főleg, hogy a kelet-közép-európai rendszerváltozások után végre megszabadultak az írók a cenzúrától, kiléphetek a korlátozott szólásszabadságból a korlátok nélkülibe. De Szőcs nem is verset, hanem verseskötetet említ. Egy három évvel későbbi interjúban a sejtelmes demonstrációt ilyesféléen értelmezte:

„A magyar költészet helyzete ma, a kilencvenes években egészen más, mint tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt. Más a súlya, más az iránta megnyilvánuló érdeklődés és más a hitele. Én pedig abban a másban nőttem föl, és akkor kezdtem verset írni. Nem tudom, hogy ma, '95-ben akarnék-e költő lenni. Talán ma is költővé válnék, de most, így, ebből a helyzetből folytathatatlanak érzem azt, amit akkor és úgy elkezdtem. Azóta is írok verset, például a szindarabomban van néhány versbetét, tehát nem ment el a kedvem a versírástól. Attól ment el, hogy megjelenjek a közönség előtt mint költő. [...] A szépség nem a költészet általános helyzetére vonatkozik. Egy újszerű, a konvenciókkal leszámoló metafora hajdanában olyan tett volt, amely az olvasó spirituális fejlődéstörténetében is eseménynek számított. Ma nem beszélhetünk spirituális fejlődéstörténetről, a kommersz értékek túltermelése miatt az erre való igény és hajlam mintha eltűnt volna. Ezért van olyan érzésem, mintha egy végtelenül nagy és bonyolult Alexandriában lennénk, ahol még egy magaskultúra dinamikus energiáinak a maradékával, úgy tűnik, mintha történe valami. De valójában emögött már nincs háttér, [...] az ember évek vagy évtizedek után leszámol azzal az illúzióval, hogy a versei bárkinek is bármiféle üzenetet eljuttattak volna. És akkor azt mondja, hogy ha írok, akkor inkább csak magamnak, és ha eljön egy olyan idő és egy olyan elképzelt olvasóközönség, amely ezekre az üzenetekre érzékeny, akkor ezek a versek biztosan elő fognak kerülni valahonnan. De ma egyrészt a hihetetlen költészeti túltermelés, a dömping miatt és az emberek figyelmének a teljesen más szférák felé fordulása miatt is a költői szó méltósága azt követeli meg, hogy húzzak egy vonalat, és azt mondom, hogy ezután valami más fog történni.”¹

Vagyis Szőcs nem a költészet, hanem tágabb értelemben a rendszerváltozással hirtelen megváltozott magyar kultúra válságáról beszélt. Később Orbán János Dénesnek megerősítette: „Mintha a verseskötet tenné költővé a költőt! Mintha nem láttuk volna százszor, hogy mint válnak szerzők kötetéről kötetre ismeretlenebbé...”² 1993-ban, alighogy megnyíltak a publikációs lehetőségek, megindult az irodalminak nevezett szövegek áradata, bár az akkor soknak látszó szöveg mennyisége eltörpülni látszik a kétezres évek utánitól; az internet elterjedésével már tényleg robbanásszerűen megszokasodott a szövegtermelés.³

Hogy a diktatúrák elmúltával az irodalomnak megváltozott a helye, szerepe, feladata, persze, mások is érzékelték. Kányádi Sándor szerint a „közteherviselésnek a nagyon nehéz súlya leesik az irodalom válláról, s most meg lehet mutatni, hogy érdekessé tud-e válni, tud-e valami érdekeset mondani, megállja-e a helyét”.⁴ Kányádi költészetében 1989/90-ig a kisebbségi sors meghatározó szereppel bírt, a rendszerváltozás után még kiadott egy jelentős, új verseket tartalmazó kötetet a korszak uralkodó stíluseszménye, a posztmodern szövegirodalom versépítkezésének jegyében (*Felémás őszi versek*, 2002). A közvetlen áthallástól, direkter közéletiségtől megszabadította kései

versét, de nem változott lírájának mélyáramlati gondolatisága. Ellenkezőleg, az új művek éppen azt fogalmazták meg, hogy az ember alapvető kérdései az időközön, korokon át nem változnak, és nem változik maga az ember sem: ma is döntenünk kell, és erkölcsileg állást kell foglalnunk (*Konkrét vers*), sőt, a politikai feltételrendszer megváltozásával a nyelvközösség megmaradásának kérdése is – sajnálatosan – változatlanul érvényben van (*Eretnek táviratok*). Közönségtalálkozók után is rendszeresen részt vett, népszerűsítette a Kodály-módszert, de a *Felemás őszi versek* után, mely virtuóz fellángolása volt az idős költőnek, verset nem írt többet. (*Mindent elmondtam, amit tudtam, és nincs szájalmasabb egy öreg, magát isméltő költőnél* – valahogy így mondta.)

És persze sokan mások is sokszor leírták, hogy a költészet halott, Babbitól („A líra meghal. Nincs ütem / jajában többé, nincs se szó, se tag: / az értő agy s zenés szív nem beszél, / csak a tüdő liheg, csak a torok / kiált s a szédült gyomor álmodik. / A líra elhal, néma ez a kor.”) az 1969-es kötetében a trópusoknak búcsút mondó Szilágyi Domokoson át Székely Jánosig. Az erdélyiek közül legkövetkezetesebben Székely János fogalmazta meg kételyét, ő tényleg aktív alkotói periódusában hagyta abba demonstratívan a versírást. De a közlésről, a közlés igényéről Székely sem mondott le. Ahogy Szócs sem.

Kányádi szerint tudomásul kell venni, hogy a diktatúrák elmúltával megváltoztak a körülmények, más a költészet szerepe, és el kell fogadni, hogy már nem érdekes vagy másért érdekes a vers. Szócs, jóllehet ő maga válságról beszél, idézett interjújában tagadja, hogy a költészet lenne válságban. A cenzúra megszűnése csak a kimondhatóság határait szüntette meg, életünk fő kérdései szerinte is változatlanul dilemmák kereszttüzébe állítják az embert, a magyar embert, a kisebbségben élő magyar embert. A „rég”/tegnapi hangra azonban már nem érzékeny az olvasó, nem érzékeny a világ, s ha ezt nem veszi tudomásul a költő, akkor belemerevedik egy költői pályamodellbe (kötet, kötet, recepció, díjak stb.). A konvenciók ellen lázadó költő ezt a pályamodellt nem hajlandó elfogadni, változatlanul ragaszkodik a költészet spirituális értelméhez, jelentőségéhez – bízva abban, hogy megtalálja azt a valamilyen új hangot, modort, formát, amellyel meg tudja szólítani az olvasót.

Szócs hatalmas igénnyel lépett be az irodalomba: lebontani a kiüresedett konvenciókat, létbölcseleti igénnyel újraértelmezni és újra kijelölni a hagyományt az egyetemes költészet szentségében, és eközben mindvégig az erdélyi magyarság szószólójának lenni és maradni. Első kötete, a *Te mentél át a vízen?* (1975) nyelvi, formai, poétikai újszerűségével robbant, de a *Kilátótorony és környéke* (1977) már a nemzetiségi, kisebbségi sérelmek megszólaltatója is. A *forradalmárok vacsorája* s különösen a *Kérdések a XXVI. század költőihöz* nyílt üzenet, a pusztulásvízióé és a reményé:

*és lehet, hogy nyakigláb akasztófák sora a Sétatér mentén
vagy egyszerűen a lámpavasakon himbálóznak majd, körte gyanánt
a város vezetői, meg a fegyveres ellenállók, és lehet,
szögesdrótok a színház udvarán és barikádok a Malom utcában
[...]
De nem pusztul el a város, akárhogy is!*

*Ezt a földet, ezt a megviselt országot
akárhány idegen talp tapossa is
akárhány idegen mancs tépázza is
dobálják akárhány halottal
ismét a kutakat tele
[...]
elkotródnak az országrontók
és akkor megint az országépítők,
akkor megint ez a szívós emberfajta
ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is
olyan hosszú ideje
de milyen hosszú ideje
ezek!*

Majd gracióz játékosággal folytatódik a magánközérzet exponálása a *Párbaj, avagy a huszonharmadik hóhullás* (1979) kötetben – amelyben tudatja, hogy órája mindig a kolozsvári pontos időt mutatja.

Mindössze huszonhat éves, mire három, nagy visszhangot kiváltó verseskötete megjelenik. Rebellis költő, nemcsak verseiben, civil polgárként is. Részt vesz a Kolozsváron formálódó Ellenpontok szerkesztésében, leveleket ír nemzetközi szervezeteknek. Letartóztatják, fizikailag bántalmazták, Nyugatra menekül. „Szócs Géza mindig máshol van. S mindig Kolozsváron van. Bár Vásárhelyen született, nincs nála kolozsváribb író a magyar irodalomtörténetben. Olyannyira, hogy [...] karóráját se nem a román, se nem a magyarországi zónaidő szerint állította be. [...] E szerint élhetett akkor is, amikor 1986 után Nyugatra emigrált, s ki tudja, merre járt-kelt. Néha egy képeslap, egy váratlan verseskönyv, egy különös telefon jelezte meglétét. Amiként ma is. Hónapokra eltűnik, hogy azután valami alkalmi közéleti pozícióban bukkanjon fel, néha botrányok tajtékjain kavarog a neve. Egy biztos: a rendszerváltozás után hazatért Kolozsvárra. Valószínűleg az egyetlenként az Erdélyből kikerült jelentősebb-nevesebbek közül”⁵ – ilyenek látta Alexa Károly 2003-ban Szócsöt, ötvenedik születésnapján köszöntőjében. Alexa hajszálpontos.

A nyolcvanas években – ahogy számos erdélyi költőnek, írónak – Szócsnek sem jelenhetett meg Romániában könyve. *A szélnek eresztett bábu* (gyűjteményes kötet, 1986) és *A sirálybőr cipő* (1989) köteteket a Magvető adta ki Budapesten, *Az uniformis látogatása* New Yorkban jelent meg 1986-ban. A recepció a *Párbajt*, a nyolcvanas évek kötetét és az 1992-es *A vendégszeretót* tekinti költészete csúcspontjának. Ez utóbbiban Szócs – „Sz. G. utolsó verseskötete” – elhatárolódott a konvencionális költőszerleptől, jelenléttől. A verseskötetnek való búcsút intés, a „leszámolás” vagy, mint látjuk, a beszédváltás valamiképpen természetesen következett Szócs szabálytalan, formabontó költészetéből. Bejelentése inkább provokációnak tűnt, egy még erőteljesebb formaváltás bejelentésének, ami eközben részben kezdetét is vette: 1990-ben *Históriák a küszöb alól* címmel megjelenik három költői drámája (*Karácsonyi játék; A kakas; „Rómeó és Júlia”*).

(mikor és hol nem találkoztam Szócs Gézával)

Nem hiszem, hogy legelső találkozásunkra emlékezne Szócs Géza. Bár, ki tudja, félelmetes memóriája volt, mindent betárazott, és bármely pillanatban képes volt új összefüggések hálójában bejátszani.

1986-87-ben történhetett. A Kassák Klubot Sultz Sándor vezette, Szombathelyről ismertük egymást, jó volt a filmklub, páran rendszeresen oda jártunk. Aztán Sultz följajánlotta, hogy szervezzek irodalmi esteket – amire el is jön a közönség. Szóval, legyen telt ház. Összesen négy estét szerveztem, hatalmas volt az érdeklődés, túlságosan is nagy, vagyis a belügy udvariasan közölte a klubvezetővel, hogy ebből ennyi pont elég. A JAK – József Attila Kör – folyóiratot akart alapítani, valamilyen megfontolásból négy szerkesztőség jött létre, négy fontos irányzat szellemi erőtere. Megkerestem a négy szerkesztőséget, hogy tartsanak irodalmi estet. KáKáKá, Polisz, Dolog és Szellem, Új Hölgyműtár. Közönség, ahogy a klubvezető rendelte. Zsúfolásig megtelt a ház az újhaldasok estjén – ott volt a platinaszőke tanárnő, Lengyel Balázs, Rába György. Aztán a Dolog és Szellem estje, ezt Elek István, Csengey Dénes, Márton Gyöngyvér, Bertha Zoltán szerkesztette. Ennek még nagyobb a közönsége, s ekkor volt Szócs Géza első nyilvános magyarországi szereplése. Rendszerváltó hangulatban voltunk. Géza addigra elhíresült üldözöttségével úgy érkezett, mint egy államférfi, tiszteletet parancsoló célra tartással, szétnyílt előtte a tömeg. És persze ott voltak a belügyi emberek is, kicsit kilógtak a sorból elegáns öltönyükben, fegyelmezett testtartásukkal, *besúgó* és *provokátorok*. (A kilencvenes évek vége felé kikeríttem a Történelmi Hivataltól az aktáimat, biztos voltam benne, hogy ezekről az estekről is készültek jelentések, mert a belügyesek megkérték Sulczot, hogy diszkréten mutasson meg nekik – megmutatott, és nekem is megmutatta a tiszteket, diszkréten. Pár pillanatig egymást néztük. A TH egyetlen jelentést talált, miszerint Turcsány Péter és én lettünk volna a szerkesztők...)

Pár recenziót elköttem Szócs könyveiről, először 1987-ben a Napjainkban írtam a kötetéről. Érdekes, hogy Géza ezt a kis semmit is számon tartotta, visszatérően megköszönte. Később, szerkesztőként rendre kértem tőle írást, az Új Könyvpiac könyves lapba is, s aztán később, sok unszólásra a Kortársba is, adott, talán kétszer. Az utolsó egy-két évtizedben olyasmit nyilatkozott, hogy a magyarországi lapok nem közlik. Furcsa volt, de elfogadtam Géza furcsaságainak. Géza pontosan tudta, hogy becsülöm, nagyra tartom, néha hümmögött, figyelt, volt, hogy új könyvét elküldte.

Majd küldök írást is, kérni kell, mondta, sokszor kell kérni. Kértem, sokszor. Az volt az érzésem, hogy valójában csak az erdélyiekhez van bizalma. Legutoljára a Rubovszky Éva szervezte japán kimonókiállításán futottam össze vele. Késve érkezett, körberajongták, pár szót váltottam vele, semmiségekről, kértem verset, szöveget a Kortársba stb., hümmögött, nem mondott talán semmit, talán a honlapjáról mégis...

(közbevetés)

A romániai forradalom után Szőcs visszatér Erdélybe, szenvedélyes energiával veti bele magát a politikába, közéletbe. Rövid ideig a RMDSZ főtitkára, alelnöke, a román parlament szenátora; hathatósan részt vesz az irodalom intézményeinek újjászervezésében. Lapokat indít, könyvkiadót alapít, utazik, kapcsolatokat épít – és kapcsolatokat zilál szét. És 1992-től már a budapesti Magyar Szemle szerkesztőségi, 1996–2000 között pedig a Duna Televízió felügyeleti testületének is tagja. A nyolcvanas évek ellenzéki és a kilencvenes évek eleji romániai szerepéről Farkas-Wellmann Endrének majd az *Amikor fordul az ezred* (2009) című, dokumentumokat – leveleket, manifesztumokat, politikai beszédeket, tervezeteket, de esszéket, anekdotákat is – tartalmazó, elegyes műfajú könyvében beszél. A kötetet Budapesten, a Grand Caféban Szörényi László mutatta be, a bemutatóról az Irodalmi Jelen helyszíni tudósítója ezt írja: „Az *Amikor fordul az ezred* megjelenését olyan hiánypótló szövegnek tartja az irodalomtörténész, mint amely akkor születhetett volna, ha Kemény Zsigmond egykor kevésbé szűkszavúan és a személyességet finomítva jegyzi le a kortárs benyomásait, vagy éppen Arany János bővebben széljegyzeteli olvasmányainak margóit. Az irodalom nagyjai közé azonban nem kizárólag az illusztris társaságba való sorolás miatt emeli Szőcs Gézát, hanem azon bátorsága okán, amely során »protokollt felrúgó harcot« folytat a kisebbségért. Emellett olyan jóslatokat is tartalmaz a kötet a Kárpát-medencére vonatkozóan, amelyek egy része beigazolódni látszik, ezért Szörényi László szerint »mindenkinek el kellene olvasnia«.» Szörényi a költőt, a szellem emberét méltatja, teljes joggal – a kávéház „maroknyi közönsége” előtt, jegyzi meg a helyszínelő tudósító. A kolozsvári bemutatóról viszont a Transindex már egyértelműen visszafogottabban tudósít: „(Szőcs Géza szavaival) »évekig elhúzódó beszélgetésből« állt össze a könyv, amelynek recepciójával azonban bajban vannak az illetékesek. A költő kifejtette, eddigi mintegy húsz kötete esetében világos állásfoglalással, elfogadással vagy elutasítással találkozott. Az *Amikor fordul az ezred* esetében azonban úgy tűnik, nem akadt még senki, aki tudna és akarna is írni a könyvről – ehelyett inkább interjúk készülnek a szerzőkkel.” Sértettség, méltánytalanság, megbántottság is árad a könyvből, nem vitás, Szőcs apológiája is a könyv, a bemutatón pedig mellőzöttségének ad hangot. Hol a recepció? Persze, csak az írhat(ott volna) a beszélgetőkönyvről, aki maga is ott volt az események sűrűjében, legkevesebb ismeri a háttértörténeteket, nemcsak a nagypolitika erővonalait, de a személyes civódások közt is eligazodik. De addigra, 2009-re feszültséggel terhelődött meg a politikus, a közéleti Szőcs viszonya az Erdélyben élőkhez. Kivételes Szász László⁷ elmélyült közelítése az ellentmondásos Szőcs-jelenséghez: a költő egyértelmű, a közéleti, politikus azonban dilemmás, valahogy így összegezzük Szász elemzését. És még csak ezután kerül Magyarországon fontos közjogi szerepbe – 2010–2012 között az Orbán-kormány kulturális államtitkára, vitatott megítéléssel.

(búcsú a verseskötettől)

Szőcs az 1992-es verseskötetét úgy ajánlotta, hogy ez utolsó verseskötete. Pontosan akkor érzekelte, és adott ennek nyomatékot a könyv címlapjára nyomtatott üzenetével, hogy a költészet körül elveszett valami nagyon fontos, amikor a társadalomban és az irodalomban végre lehetett volna nyilvánosan gondolkodni magyarságról, nemzetről, egyébként meg szakmai elismertsége és olvasói népszerűsége, elfogadottsága csúcsára jutott. De már nem volt érdekes, mit mond a költő, bárki lehet költő, és mindenki azt mond, amit akar, ezért – vonja le a következtetést Szőcs – ő is azt mond, amit akar („ha írok, akkor inkább csak magamnak”), nincs fölhatalmazása a társadalom, a nemzet részéről, föl lett mentve a költő mandátumos szerepéből, egyedül és kizárólag önmagának tartozik elszámolással. (Bár úgy sejtem, a költészet szerepvesztésének, megváltozott szerepének keserű felismeréséhez hozzájárulhatott közéleti, politikusi tapasztalata, csalódása is.)

Szócs költői életművének csúcsa a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulója körüli évekre tehető – morális kiállása, elkötelezettsége, harcossága szép arányban állt új nyelven megszólaló poétikájával. Költészetének egyik fő vonulata a kisebbségben élő erdélyi magyarságnak a diktatúrával szemben megfogalmazott szabadságeszménye jegyében teljesedett ki úgy, hogy az erdélyi magyarság sorshelyzetét világjelenséggé konfigurálta (koptok, vótok, lívek, indiánok sorshelyzetének analógiájával). A rendszerváltozások után le kellett számolni azzal az illúzióval (Markó Béla esszéi is ezt fogalmazzák meg újra és újra), hogy a demokrácia természetéből adódóan kívánatos módon megoldódnak a nemzetiségi kérdések, illetve ettől független is elengedhetetlen volt újradefiniálni a nemzetiségi önképet, identitást. Erdélyben ennek egyik emblematikus eseménye Cs. Gyimesi Éva elhíresült, indulatos visszhangot kiváltó *Gyöngy és homok* (kötetben 1992, Kolozsvár) esszéje, amelyben megkérdőjelezte a szenvedés árán való megváltás megörökölt transzszilván eszményét.

Persze, a kommunista-szocialista magyarság- meg hazafogalom kisöprésének és a fogalmak tartalmának revidéálási igénye Magyarországon is robbanásszerűen jelentkezett. A múlt eltagadása, az emlékezet megszakítása vagy lefojtása, a kommunista rendszer nemzetképe elleni tiltakozás elemi erővel tört elő a társadalom minden szintjén. Erről szóltak már a hetvenes–nyolcvanas évek szellemi önszerveződésai, a nomád nemzedék, a táncházmozgalom, a határon túli magyarság „fölfedezései” is. Szekfű Gyula 1939-es *Mi a magyar?* vitairata számos válaszkeresést inspirált – a pártoszos-patetikus nagynemzet-képtől a nemzetfogalom cinikus meghaladásáig. Nem az újraértelmezés szükségessége, hanem az irányba osztotta meg a pártok, ideológiák mentén egyre inkább polarizálódó magyarországi társadalmat, az elvi-eszmei vita pedig kulturális-ideológiai háborúvá kezdett szélesedni.

Szócs az említett interjúban arról beszél, hogy a megváltozott társadalmi, kulturális térben a költészet nem mozdítja meg a lelkeket, a költő belemerevedik (belemerevedhet) egy konvencionális és unalmas költői pályamodellbe. És felrúgja a számára elfogadhatatlan pályamodellt, a legnagyobb hévvel veti bele magát a gyakorlati cselekvésbe, a társadalom, az irodalom újjászervezésébe. Saját költészetét pedig áthangolja – verseskötetek helyett „drámás történetek” sorát írja, új verseit pedig ezekbe szövi bele.

Szócs elképesztő virtuózitással, gracióz eleganciával játszott a verssel, a nyelvvel, a formával, a hagyománnyal, a gondolatokkal, impressziókkal és egyáltalán mindennel, amihez nyúlt, és minden konvencióhoz hozzányúlt, felfrissítette, felújította azokat. Strofikus és szabad verset egyaránt írt, a kései neovantgárdra emlékeztető módon merészen lépte át a hagyományos versműfaj határait. Verseket írt, de nagyobb kompozíciókban (akár kötetekben) gondolkodott, az egészről volt víziója, és ennek az egészről alkotott vízióknak rendelte alá a legkülönbébb formákat, megszólalásokat: dialogikus és áldialogikus verseket (*Felicián*), nagykompozíciót (*Ballada és környéke*), epikus történeteket (*Egy üveg Szemper sör története*), esszéket (*Merre mutat a versünk?*), novellatöredéket, az 1986-os kötetében pedig librettót közöl (*Részletek egy operalibrettóból Siegfried Jerusalem és Kiri Te Kanawa hangján*). Az opera ugyan énekhangra komponált zenés színpadi mű, de természetesen fogadjuk el verses műnek, költészetnek, annál is inkább, mert nagyjából konvencionális versformában van írva. Elek Tibor azonban meggyőzően érvel amellett, hogy Szócs később írt drámai és prózai műveiben is megmaradt költőnek: „Nem elsősorban azért maradt meg költőnek, mert telis-tele tüzdelte műveit versekkel, versszerű szövegekkel, vagy mert a drámai és a prózai művektől függetlenül, azokkal egyidejűleg is születtek remek versek tucatjával [...]. Leginkább azért maradt meg költőnek, mert ahogy többnyire a drámás történetek, úgy a *Liberté* és a *Limpopo* is Szócs teremtő fantáziájának és költői látásmódjának a termékei. Nagy ívű, végtelenül összetett, sokféle hagyományból táplálkozó és sokféle irányba távlatot nyitó, egyetemes emberi, nemzeti és individuális léttapasztalatokat sűrítő és léttartalmakat eredeti módon kifejező, egyszerre kiábrándító és fel-emelő, illúziótlan költői látomások.”

Szócs a nyolcvanas évek vége felé már „kacérkodott” a színpaddal, a drámai formával. Nemcsak operalibrettót írt, de három „drámás történetet” is (*Karácsonyi játék*, *A kakas*, „*Rómeó és Júlia*”), amelyekben újraszituálja, újraértelmezi az európai műveltség szimbolikus alakjait, történeteit. A kilencvenes évek közepétől viszont közvetlenül a „magyar kérdéshez” szól hozzá. Két erőteljes, provokatív darabban azt faggatja, hogy kik vagyunk, milyenek vagyunk, hogyan vagyunk magyarok, hogyan vagyunk/legyünk erdélyi magyarok – *A kisberek böszörmények* (1994) és a *Ki cserélte el a népet?* (1996) címűekben.

(a kisebbségi sorspanasz provokációja)

Különös találkozásukkor, valahol a lét peremén, a Nyugati pályaudvaron, Franz Kafka megkérdezi Csontváryt: „Mondja, nem szokott félni attól, hogy egy reggel álmában arra ébred: óriási rovarrá változott?” Csontváry: „Nem. Én arra szoktam ébredni, hogy nekem kell megváltanom a világot” (*Ki cserélte el a népet?*). A dialógus finoman alludál Beckett Godot-ra váró két szerencsétlen fickójára: „Jézus? Mi közöd neked Jézushoz? Csak nem hasonlítod hozzá magad? – Egész életemben öhozzá hasonlítottam magam.” Persze, Beckett is benne van Szőcs univerzumában, még ha bájos-fanyar-groteszk-abszurd altatóban írja is versbe közvetlenül a megváltáskeresőt az abszurdításban sem főladó *Vladimir[t] és Ösztrogén[t]*. Szőcs megváltáskeresője, -programja néhol szemérmesen rejtőzködő, néhol nyílt üzenet, máskor szent harag táplálta indulat.

Túlzott és igaztalan leegyszerűsítés volna a kilencvenes évekből erdélyi-romániai közéleti szerepvállalás ellentmondásos tapasztalatából következtetni Szőcs két, vígjátékszerű tragikus komédiájának megszületésére, jóllehet a kronológia megengedné. Szőcs nyilvános romániai politikusi közszereplése '93-ban befejeződött, *A kisberek böszörményeket* a következő évben írja („Kolozsvárott, 1994 márciusában”), Blénesi Éva szerint a Vígszínház drámapályázatára, a *Ki cserélte el a népet?* pedig „1996 tavaszán Kolozsvárott a Kolibri Színház felkérésére” született. A Kolibri '95-ben kérte föl Szőcsöt, hogy a millezentiáriumi évre írjon egy történelmi témájú, honfoglalással kapcsolatos színpadi művet. A darabot *Ki lopta el a népet?* címmel, Novák János rendezésében még az ünnepi évben bemutatta a színház, a díszletet Rajk László és Paseczky Zsolt tervezte.

Az egyik drámai történet a szenvedő kisebbségi sorspanasz, a másik az ezeréves hazafias érzés provokációja. Mindkét darab frivol fricska, a legérzékenyebb, legfájóbb ponton provokálja a konvencionális nemzeti, nemzetiségi, „magyarnak lenni” érzést.

Nyolcvankilenc után Szőcs hazamegy Erdélybe, beleveti magát a közéletbe, és csalódottan kivonul a közéletből (az RMDSZ belső feszültségei, Kolozsváron a Funar-korszak stb.). És főladja a költői pályamodellt, műfajt vált, színmű(félé)ket ír. Csalódott. Ahogy csalódott mindenki, aki reménykedett a rendszerváltó fordulatban. A lelkesültséget, nagy reményeket – Romániában és Magyarországon, talán mindenütt a posztkommunista országokban – a csalódottság, keserűség, csöndes apátia váltja föl. Visszatérnek a régi hatalom szereplői, nem az a demokrácia épül, amit vártak, vártunk, amiért küzdöttünk, mi, a nép nem tudtuk eszményeinket beteljesíteni.

Szőcs dühöng, apatikus. Egy 1996-os vele készült interjúban kiengedi kétségbeesését, haragját:

„Minden előzetes várakozással ellentétben a tudati hibernáltság állapotát, tehát azt a téli-álom-szerű valamit, amely a kelet-közép-európai társadalmakat jellemezte oly sok éven át, nem váltotta föl valamiféle éberség, valamilyen önmagára és a világra irányuló józan percepció és judícium. Az egykori keleti blokk társadalmainak önmagukra eszmélése, mint oly sok minden, elmaradt. Tehát jelen állapotukban betegnek és kaotikusnak látom társadalmainkat. [...] valahol gellert kaptak, félrecsúsztak a dolgok. Nem szabad úgy tennünk, mintha észrevétlenül maradt volna számunkra az, hogy az a közösség – értsünk ezen a szón most tágabb értelemben bármit, az erdélyi magyarságot, a román társadalmat, értsük Magyarországot, a magyar nemzetet vagy akár Kelet-Európát –, szóval az a közösség, amelyben élünk, nem volt képes az új helyzetéből fakadó lehetőségeket kihasználni, a kihívásokhoz felnőni, a feladatokat megoldani, a látszatproblémáktól a figyelmet a valós gondok felé irányítani. [...] ez eddig életem egyik legkeserűbb vagy inkább legkeservebb tapasztalata. [...] Dermesztő élmény, amikor azt látjuk, hogy a sok kis privát, spon-tán vagy kényszeres emlékezetkihagyás összeadódik, és *társadalmi felejtés* formáját ölti. Mintha nem is azok az emberek élnének itt, akik tíz évvel ezelőtt. [...] Magyarország kultúrtörténete temérdek elüldözött vagy elpusztított zseni története. És persze a mérhetetlen irigység. Ha közöttünk valaki teljesítményt mutat fel, azt elpusztítja a közösség, s legföljebb csak vértanúként vagy csak akkor engedi be nemzeti panteonjába, ha elmegy innen, külföldön szerez megbecsülést mind maga, mind szülőföldje számára, és lehetőség szerint nem tér vissza többé soha, legföljebb holtában. [...] Az emigráns, a pusztuló és részben önpusztító, az elaljasodó, ellakajosodó és megnemesedő személyiségtípus újratermelődése mindig, évtizedek, de mondhatni, akár évszázadok óta egyidejűleg jellemzi az erdélyi magyarságot. Nincs ennek vége. Nem is lesz tán soha...”⁸

Keserű tapasztalatait, dühét a *Ki cserélte el a népet?* darabba írta bele, teszi hozzá, és – tegyük hozzá – *A kisberek böszörmények*ben.

A *kisberek böszörmények* a legprózaibb színpadi műve Szócs Gézának, valóban színházi előadásnak szánhatta. Sokszereplős tabló, cselekménye Románia magyarlakta peremterületén játszódik, 1989. december 15-én. Epikus, lineáris történetvezetés, meghökkentő fordulatokkal – és néhány gyönyörű versbetéttel. A darab pretextusa valóságos történelmi előzményre utal, eszerint a trianoni döntés egy határ menti települést Magyarországnak ítélte, ám az ott élők földjei romániai területre estek, ezért különféle fondorlatokkal elérték, hogy átkerüljenek Romániához. Most ugyanez a falu ostoba szúklátókörségből megismételve valami hasonlót. Szócs a Ceaușescu-diktatúra, Vérmarót uralkodásának utolsó napjaiba helyezi a cselekményt, a helyszín a fiktív Kisberek, szereplői a falu lakói. A diktatúra élesedik, betiltják a harangszót, a papot, faluvezetőket vegzálják, kilátásban a falurombolás.

A játék kezdetekor a falu a Vérmaróttal vadászatra érkező nyugat-afrikai császárt várja, aki feltehetően muszlim és még néger is. Szorongatásukban elhatározzák, hogy kollektíve fölveszik az iszlám vallást, feketére festik a bőruket, így a császár majd védelmébe veszi őket, megmenekülnek. Csakhogy, a leleplező vígjáték logikája szerint, végül minden a visszájára fordul, se vadászat, se császár, maradna a kollektív szegény, de még az sem, mert újabb spekulációkon töri fejét a falu: nyilvánítsák magukat védett állatfajnak. A vígjáték, bohózat, gyilkos satíra, leginkább farce, egyetlen rokonszenves szereplője sincs, mindannyiukról előbb vagy utóbb kiderül kisszerűségük, gyáva-ságuk, meghunyászkodásuk.

A darab fergeteges vígjáték, blóddli, de ne szépítsük, kegyetlen darab. Szócs pontosan akkor ír megsemmisítő darabot az erdélyi magyarok ostobaságáról, korlátoltságáról, élehetlenségéről, útvészteséről, amikor az erdélyi magyarság éppen azzal szembesül, hogy a rendszerváltozás óta mit sem változott a nagyromán nacionalizmus célja: megtörni, elüldözni, beolvasztani, ellehetetleníteni, fölszámolni az erdélyi magyarságot. Szócs kétségbeesett dühét önti a darabba – indulata a kései Vörösmartyé, a fajtáját szent haraggal ostorozó Adyé, de mintegy abszurdoid farce-be átfordítva.

Milyen a magyar, milyen a kisebbségi magyar? Ugyanolyan az erdélyi magyar is, mint a magyarországi: fridzsider-magyar. (A „fridzsider-magyar” kifejezés nem fordul elő a darabban.) Nincsenek elvei, eszménye, hite, megalkuvó, korlátolt kis számítgató. Magyaroknak lenni – mi az? Ugyan néhány szereplő még hivatkozik tétován anyanyelvre, hitre, hagyományra, identitásra, de a pragmatikus érvek alatt beadják a derekukat. Ám Szócs ezt a gyilkos, gonosz látetelet közvetlenül a '89-es karácsony előtti napokra helyezi vissza – a néző/olvasó pontosan tudja, hogy a darabban elhangzó abszurd lehetőség, a lehetetlen igenis megtörténik: egy pap konok ellenállása megrendíti az öröknek és megváltoztathatatlanak hitt örületet, Vérmarótot pedig tényleg lepuffantják. Minden nemzetben vannak sunnyogva lapítók, kis számítgatók, az erdélyi magyarban is – de ha egy közösség egészében válik számítgató kis sunyivá, önmagának állít csapdát, és megsemmisül. Az identitás föladására tett legelső banális, emberi gyöngeségből megtett engedményt egy következő engedmény követi, az engedmények, kompromisszumok a közösség és az egyes ember személyiségének széthullásához vezetnek, sugallja a darab.

Alighanem Szócs maga is érezte, hogy a provokációban túl messzire ment, hiszen egész életének, költészetének alfája és omegája az erdélyi magyarság megmaradásáért, szabadságáért, méltóságáért való küzdelem. Ezért is csatolhat egy engesztelő írást a darab végére, szerelmes vallo-mást a magyar nyelvről, a finnugor írók 1991. augusztusi kongresszusán elhangzott előadását.

„Valamely nyelv – s vele együtt az illető nép – számára a legéletveszélyesebb fenyegetés nem az iskolák elpusztítása, nem a televíziós műsoridő felére csökkentése vagy megszüntetése [...]. Nagyobb a baj, ha házon belülről támad, mint a rák vagy mint az immunbetegségek. Ez esetben a nyelv belső ellenálló képességének gyengülése, a történelmi és közösségi tudat elsorvadása, az identitásélményének megszüntetése fenyeget. [...] E nyelvi sivatag ellen, az identitás államosítása ellen, a személyiség verbális módszerekkel való tönkretétele ellen a költők tehetnek legtöbbet. [...] az igazi költői szó a legmagasabb rendű ellenállás – mert az a fajta szabadság és függetlenség mutatkozik meg benne, amelynek a politikai és közéleti kiállás és ellenállás csak velejárója és következménye.” – És egy apró fricska Balla Zsófia felé (elhíresült meghatározása: „ahogyan élek, az a hazám”) – „ahogyan beszélek, az a hazám”.

Pátoszos, méltó és emelkedett esszé, szerelmes vers a hazához (nemzethez). De kérdés, hogy mennyiben oldja a színpadi mű kíméletlen ostromozását a csak nyomtatásban, függeléként csatolt vallomás azon színházi néző számára, aki viszont csak a darabot, a fürgeteges bohózatot, a kisszerűséget, a hunyászkodást, az önsorsrontó haszonelvűséget látja, amúgy meg mit sem tud a költő egyébkénti szent elköteleződéséről.

(a nemzeti sorspanasz provokációja)

Egyszerűen csak színjátéknak nevezi Szőcs a *Ki cserélte el a népet?* darabot, hogy aztán tovább bonyolítsa: „15 felvonásban / vagy egy felvonásban, 15 jelenetben / vagy 1025 évben / szünet és megszakítás nélkül / írta és ollóztta / Szőcs Géza”. Igazi Szőcs Géza-s szöveg és konstrukció, megszámlálhatatlan vendégszöveg (ollózás), allúzió, montázs, nyelvi játék, hatalmas történelmi tabló, valós meg fiktív szereplőkkel stb. Szeretlen, hevenyészettnek tűnő asszociációk sorozatával a nyelvi felszínen komolykodó meg bolondozó és fájdalmas számvetés az ezer évről, kik vagyunk, azok vagyunk-e, akiknek hisszük magunkat, egyáltalán: vagyunk-e még magyarok. Ez a darab is provokáció, de visszafogottabb az előzőnél, nem is nagyon lehet más – a millenniumi ünnepek reprezentatív darabjának tervezte a színház, a nemzet ünnepelte ezeréves történelmét. Tizenöt szín, mint Madách *Tragédiája*, s Szőcsnél is – nem oly feszes következetességgel, de – színről színre groteszk jövővízióban teljesedik ki a nemzet reménytelen (és reménykedő) története.

A honfoglalástól, Árpád vezértől Trianonig, Nagyvárad román megszállásáig, hektikusan kiragadott történelmi, irodalmi, valós és fiktív események, találkozások alapján villannak föl a költői vízió szerinti kritikus pontok, határhelyzetek, döntési helyzetek. A történelmi királyok, III. László, IV. Béla, II. Lajos mellett az *Egri csillagok* hős kapitányai, Benyovszky Mór, Pocahontas, Csontváry, Herczeg Ferenc lesz valamely szín főszereplője – de vélhetően a múltra való emlékezetből tetszőlegesen bárki másokat is választhatott volna a szerző, az eredmény, a tanulság ugyanaz lenne. A darab kerete Vörösmarty (*Árpád ébredése*) és részben Jókai (*Levente*) műveinek ötletére épül.

Mindjárt a nyitó kép meghökkentés: az első, a honfoglalás színben Árpád két „példányban” jelenik meg, a szerzői instrukció szerint Árpád 1 a 19. századi romantikus festmények, az ideák világát idézi, Árpád 2 pedig, aki Csontváry festményéből ismerős, a reáliákét. Árpád 2 a jelen (20. század eleje) embere, újságot olvas, Árpád 1 viszont a 9–10. századból érkezik. Fikciós játékról lesz szó, sugallja a nyitó kép, nem a történelmi személyt kívánja megjeleníteni, nem történelmi hitelességre törekszik, hanem az Árpád-értelmezéseket, a romantika és a 19–20. századforduló Árpád-képét állítja szembe. Szőcs bravúrosan fizikai testben is különválasztja a két Árpád-értelmezést, és nagyjából ezer évre eltávolítja egymástól őket. Árpád 1 büszke a honfoglalásra, reményteljesen tekint a jövőbe, Árpád 2 megtörtént múltként ismeri Árpád 1 jövőreményét, és kudarcosnak tartja. Egy megkettőződött (meghasadt) Árpád ezer év távlatában végső soron önmagával folytat vívódó dialógust, a morfondírozás során azonban finom oszcillációban fölcserélődnek az attitűdök, Árpád 2 akar a kudarcos ezer év után új hazát teremteni, Árpád 1 pedig a szépségszisz hangja lesz. A számvetés értelme: megtudni, érdemes volt-e hont alapítani, méltók lesznek-e az utódok. „Nem tudom, a magyar is nem úgy fogja-e végezni, mint a hunok. Mikor már majdnem mindenkit legyőztek, saját magukból támasztottak új ellenséget. Attila népe is itt, ebben az új hazában...” És persze megtudni – ez már a többedik *trouvaille* a jelenetben –, hogy milyen képet alakít ki róluk az utókor, milyen színdarabot ír róluk valaki.

Ezután következnek a magyar nép meghasadtságának példái, rövidebb jelenetekben az említett királyok, királyi udvarok, intrikákkal, árulással, cserbenhagyással, testvérgyilkossággal, és bővebben kidolgozva a 6. színben az *Egri csillagok* hőseinek újrászituálásával, Gárdonyi-, Vörösmarty-, Tinódi Lantos- és Szőcs-szövegek impulzív keverésével. A regény hősei a legkiválóbb hősök, a nemzeti emlékezetben kitüntetett helyet foglalnak el, egy ideát testesítenek meg: Dobó, Mécsey, Bornemissza. Dobó István fogadalma szállóige: „A haza nem eladó!” A színmű jelenete a regény árulás-epizódját játssza vissza, Hegedűs hadnagy gyalázatos akcióját, aki persze elnyeri méltó büntetését, és ezzel helyreáll az erkölcsi világrend. Csakhogy a jelenet második fele továbbírja a történetet, a győzelmes csatát követő – történelmileg hiteles – gyalázatos elárulások sorozatát. Egert elhagyva, a javait féltő magyar falu fölkoncolja Mécseyt és csapatát, a török rabságba esett Bornemisszát a török lefejezi, mert sem a király, sem a magyar főurak nem váltják ki. Dobó Istvánt háromszor is börtönbe veti az udvar, roncsként szabadul. Eger várát „markotányosnők, koldusok,

nyelvkereskedők, prókátorok és zsoldosok védik” – hamarosan török kézre kerül, romlás, erkölcsi fertő... Hiába lett volna az áldozat? kérdezi a megtört Dobó *A várkapitány látogatása* versbetétben: „Áll még Eger. Sírögdröt ások. / Védjék tovább a Hegedűsök. / Védjék tovább a várat mások.” A szerzői instrukció szerint Dobót ugyanaz a színész alakítja, mint Árpád 1-et, az idea megtestesítőjét. Más helyeken Szőcs nem jelzi, hogy valamely szereplőjét valamelyik Árpád-színész játszáná, de mivel az 1. szín szerint „Árpád a nép”, megengedhetjük a Madách-allúziót – Árpád Ádámként járja végig a nemzet stációt. A Szőcs-darab Lucifere a Narrátor, általa szól ki a szerző a darabból – itt 1956-ig hosszabbítja meg az árulás gyalázatát, a névanalógiát groteszk-játékosan kijátszva: Hegedűs hadnagy a végváron, és a szovjet csapatokat behívó Hegedűs András 1956-ban – de a „Szerző nagyon jól tudja, hogy az árulók nem mindig és nem szükségszerűen viselik a Hegedűs nevet. Hívhatják őket másképpen is, pl. *(Zaj)*.”

Melyik nemzeti énkép érvényes? A nemzet, amely hősokeket teremt, vagy a nemzet, amely elárulja a hősokeket? Vagy az árulók kivételek, de a nép méltó az ideához? A 9. szín három választás újraszituálása: Széchenyi, Petőfi és Arany János a képviselői választáson csúfos kudarcot vallanak. A nép, az istenadta, korlátoltságából, gonoszságából, butaságából, kapzsi önérdékből egy pillanat alatt elárulja az eszményt, leghűbb képviselőit cserbenhagyja, Táncsics nyomorban hal meg. A 10. jelenet – Illyés és Spira György esszéi alapján – fájdalmas szimbólumként idézi meg a kivégzett Batthyány Lajos holttestének kirablását. A szabadságáért mártírhalált vállalt erkölcsi kiválóság vérlázító kontrasztot képez a halottgyalázók hitványságával.

Milyen a magyar, ki a magyar? Benyovszky, Madagaszkár királya maga sem tudja, ha királyként magyar, akkor az alattvalói is magyarok, vagy választva az országot (Erdélyt, persze, erdélyi a szerző!), az országgal a magyarságot, mint Pocahontas. „A magyarokat sehogy sem lehet azonosítani. Egyszerűen nem tudjuk, mivel azonosak. Nem lehet tetten érni őket, mert időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket, s végül, mint kiderítettem, ők maguk is el vannak cserélve. Olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál” (John Smith kapitány).

A 11. szín az idea, az illúziók teljes lerombolása, az elcserélt, kettős tudatú nép maróan gyilkos kritikája. Ez a darab legárnyaltabban kidolgozott, vendégszövegekkel, utalásokkal roppant szövevényesen meggazdagított jelenete. A szín fergeteges sejtelmességgel nyit. A honfoglaló Árpádot a Duna legszebb részén, a Duna-parton a Szellem föltámasztja. Árpád örvendezik, hogy megláthatja utódnépét – Vörösmarty *Árpád ébredése* darabját látjuk az első magyar pesti színházban. Csakhogy a Szellem az 1. színből ismert, „valódi” Árpádot is fölébreszti sírjából, s ez az Árpád is nézi a színházi előadást, azaz a Vörösmarty róla kialakított romantikus vízióját. „Ez éppen így történt” – nyugtázza a „valódi”, olyannyira, hogy a színpadi Rékát is „valódi” feleségének hiszi. S – mint a *Jöttünk, láttunk, visszamennénk* (1993) francia fantasy vígjátékban – fergeteges félreértések sorozatában szembesül a profán, számítható, sunyítató jövővel. Irigység, részvétlenség, rágalom, éhhalál, gúny, kajánság mindenütt – ez a jelenetrész az eredeti dráma szövege, tehát színház a színházban –, csakhogy észrevétlenül átjátszódik a jelenbe, egymásba íródik Vörösmarty és Szőcs: nincs szükség honalapító hősré, nincs szükség hősré egyáltalán, sem eszményre, Árpádnak pusztulnia kell. A nagyurak megtervezik a karaktergyilkosságot, a tömegmédiá végrehajtja, a fölheccelt nép abcúgolja Árpádot. Századok óta semmi nem változott.

Árpád megrendül: „egy szabad és büszke népről álmodtam egy szabad országban. [...] És valaki elcserélte: ez a nép nem önmaga. Egy váltottlelkű, kettős tudatú, szerencsétlen nemzet, mely saját magát emészti föl, mely tulajdon vérébe vert csapatot, megsemmisíti legjobb fiait, akiket csak vértanúként s csak a sírban képes tisztelni, vagy ott sem... hazánkat újra meg kell váltani... egy olyan nép, mely nemsokára el fog fogyni s csak szomszédai históriáiban fog tovább élni – egy nemzet, amelynek ezer év kellett, hogy elpusztítsa önmagát.” A Rékát játszó színésznő, Bella most már mint a „valódi” Árpád kedvese visszakérdez: „Mintha élne s mégis meghalt volna?” – de a sor nem Szőcs Gézáé, hanem Vörösmartyé. Elképesztően virtuóz, koncentrált sűrűségű szöveg, nagyoperai a jelenet záró része: az abcúgoló, ordibáló tömeghez beszél Árpád, emelkedett méltósággal, szenvedélyes meggyőződéssel – borzongatóan Vörösmartyul beszél: a *Csík Ferke, A sors és a magyar ember, A vén cigány, az Országháza, a Harci dal, a Mit csinálunk?* versek soraiból áll össze a nemzet nagyságát, hitványságát, árulását, „fridsider-magyarságát”, önpusztítását számon kérő, ostorozó nagymonológja, s mert reménytelen a megváltása, végszóra megátkozta: „Neve szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok.”

Ezt a crescendót nem lehet fokozni. A reformkor nagy nemzetépítő lendülete, hite, elszánása széthullott – ám a romokon, a pusztulásban az élet törvénye szerint, a semmiből előlép egy másik eszelős, magányos örült, Csontváry (12–14. szín), hogy beteljesítse Árpád–Vörösmarty reménytelen reményét: „Én arra szoktam ébredni, hogy nekem kell megváltanom a világot.” Kitor az első világháború, Árpádot és Bellát mint szamojédeket mutogatják az állatkertben (negatív utópia, az eszkimószín allúziója) – totális illúzióvesztés, ám Csontváry fölisméri és néven nevezi Árpádot („Magyarország! Megváltottalak, neveden neveztelek, enyém vagy!” – ahogy Árpád is fölismerte és néven nevezte népét a 11. színben).

A darab első befejezése sejtelmesen enigmatikus: „Isten elfelejtette föltámasztani a népet” (az Árpád 2-re emlékeztető Csontváry), „Nem te vagy. Nem emlékezel” (Árpád 1) – és eltűnnek, visszatérnek oda, ahová a szavak nem követhetik őket.

A 15. szín a darab második befejezése. Időpont: 1920, helyszín: Nagyvárad. A 3. színben eltűnt a Várkapitány gyönyörű szép lánya, Teréz. Rózsát szedni indult, s most, a 15. színben érkezik vissza, de már nem ismer otthonára, hazájára: az őr románul szólítja, és a Kapitány (szerzői instrukció szerint rendőrkapitány vagy a katonai rendőrség parancsnoka) is román. Hétszáz év telt el közben, vagy egy óra? Ismét egy erőteljes szimbolikus allúzió: a jótékony Szent Erzsébet kötényében a kenyér rózsává változott. Terézt kenyérrel, borral kínálja a kapitány, és érintésére a virágok elhervadnak, Teréz porrá omlik. Ha lenne is esély a nép megváltására, megváltódására, történelmileg nincs – ez a végszó hatásos, de nem következik az előzményekből, itt törés, zavar keletkezik (vagy nem keletkezik zavar, csak én nem értem a jelenet logikáját). A darab mindvégig a magyar nép (nemzet) egészéről gondolkodott, beszélt, az egész népet ostromozta, szembesítette ideájával, önmagáról kialakított, illúzióknak bizonyuló hősképével. A 15. szín lekorlátozza a darabot, és amit elkerülni akart, abba belesodródik: a határon túlra került magyarok a történelem, a nagyhatalmak, az idegen hatalmak, az idegen új urak kiszolgáltatottjaivá lesznek Trianonnal, és ebbe csak belepusztulni lehet. Egy szempontból vélhetnénk következetesnek ezt a zárást, ha a 2. és a 15. színt tekintenénk a darab keretének. A 2. színben III. László, a gyermek király jelenlétében az idegenek – a merániaiak, Gertrudis, Ottó – beszivárgása okozta a belviszályt, ahogy erre, Gertrudis „elpottyantott román szavai” alapján Sántha Attila fölfigyelt,⁹ s ez esetben hétszáz év lappangás után folytatódna az idegenek elnyomása. Mentségnek tetszetős.

(közbevetés: a recepció változása)

A *Ki cserélte el a népet?* című Szócs-kötetről Sántha Attila vitairatszerű recenziójában indignáltan teszi szóvá, hogy Szócs Géza értékelése, értelmezése, műveinek befogadása körül valami súlyosan megváltozott. „A »Szócs Géza« márkanév egy ideje mintha (befogad)hatósági zavarral küszködne irodalmi berkeinkben. »Szócs Géza«, aki korábban az erdélyi, a magyar, az antitotalitárius, a politikus, a hagyományörzően avantgárd költő (és mű) megszemélyesítője volt, mintha kiment volna a divatból. »Szócs Géza« ma már egyesek szerint jobban tenné, ha nem politizálna az életben (ezek az egyesek kifejezetten utálják a háta mögött), mások meg értetlenül nézik, mit mind izél ez az irodalomban a politikával (mert az nekik nyóc), újabb mások meg, akik direkt a politikát keresik, csaldottan teszik le a könyveket, mert ez nekik magas (de ők egyébként is újságot és nem könyvet olvasnak). Egyszerűen úgy tűnik, a berkek nem tudják hová tenni mindazt, ami pár éve a »Szócs Géza« név alatt fut. Sőt, a berkek, ha újraolvassák a '89 előtti szövegeket, egyre inkább nem értik, hogy miért szerették azokat az írásokat – azért persze elismerik, hogy Szócs Géza, akkor és ott, igen...”¹⁰ A Sántha Attila 1997-es írásában fölvetett sérelem leegyszerűsítve úgy foglalható össze, hogy a nemzetieknek/konzervatívoknak (poszt)modern, a (poszt)modernnek számára idegesítően nemzeti, és általában is valamiféle zavar fogadja a versíró Szócs közéleti, politikai közszereplését.

A kilencvenes évek közepe, vége körül valami valóban megváltozott a Szócs-recepcióban is. Szócs legelső könyvével – még inkább a másodikkal, a *Kilátótorony és környékével* (1977) – olyan elemi erővel robbant be a magyar irodalomba, ahogy korábról az első Forrás-nemzedék két lázadó költője, Szilágyi Domokos és Lászlóffy Aladár, bár ők még „csak” az erdélyi irodalmat forgatták fel. Szócs nemcsak újszerű volt, de egészen új, izgalmas, és legalábbis Erdélyben azonnal az érdeklődés középpontjába került. Szócs akkor kezdett egészen másként, egészen új hangon beszélni, a neoavantgárd és posztmodern sajátos ötvözetével, gracióz eleganciával, amikor a hetvenes évek

végi Magyarországon Illyés Gyula, Nagy László, Csoóri Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezső költészete jelentette a költészet csúcspontját és mértékét, az úgynevezett líra- és prózafordulat majd a nyolcvanas években jelenti be igényét (Esterházy, Nádas, Oravec, Petri stb.). A hatvanas évek végén, a hetvenes években az irodalmi modernizmus a fölújított avantgárd, neovantgárd jegyében formálódott, amelyre akkor a határokon túli magyar irodalmak kapcsolódtak rá, Jugoszláviában a Symposium-nemzedék(ek), Csehszlovákiában az *Egyszemű éjszaka* költői, Erdélyben az első, majd a harmadik Forrás-nemzedék, Szőcs Géza és Markó Béla.

Az erdélyi irodalomtörténészek nagyon gyorsan érzékelték a fordulatot, Szőcs korai kötetéről máig érvényes elemzések, reflexiók születtek az irodalomtörténész Láng Gusztáv, Kántor Lajos és a nemzedéktársak, mások mellett Balla Zsófia, Tamás Gáspár Miklós, Egyed Péter, Vásárhelyi Géza tollából. Szőcs költészete átrezonált a határokon, megszólította a magyarországi recepciót is, és *A vendégszerető* (1992) kötet fogadtatásával bezárólag töretlenül nyilvánult meg iránta a kitérített figyelem, elsősorban (az egyszerűség kedvéért) a modernnek részéről. A népi, nemzeti költészetet iskolázott konzervatívok is érzékelték, hogy korszerű és modern Szőcs, de lassabban fordultak felé. Sütő András, Kányádi Sándor, Szilágyi István ekkortájt írták nagy formátumú műveiket, a magyarországi konzervatívok figyelme feléjük és a második Forrás-nemzedék felé fordult, Farkas Árpád, Király László felé, akiket a Nagy László-i, József Attila-i hagyományok folytatónak tekintettek, és közvetlenebbül szólaltatták meg az erdélyi magyarság megmaradásáért való küzdelmét.

Szőcs Géza költészetének fő szövege is az erdélyi magyarság védelmében íródott, de fölmondta a hagyományos erdélyi sorspanaszt, világlíráként működött, és civilként is más módon jelentette be magát. A civil társadalom autonóm hangján szólalt meg. Beadványokat fogalmazott, leveleket írt, olybá tűnt, hogy a Bretter Körrel, melynek Szőcs egyik hangzó és látható képviselője volt, a magyarországi demokratikus ellenzék erdélyi analógiája formálódik Erdélyben. Hogy ez értés vagy félreértés-e, az utókor kideríti, mindenesetre a modernista irodalmárok kiváló, inspiratív elemzésekkel, értekezésekkel fogadták a formaváltó Szőcs költészetét, a népi, nemzeti vonal is méltányolta, de mintha kevésbé méltányolta volna, bár inkább arról lehet szó, hogy nyelvi, módszertani eszközei nem voltak készen arra, hogy beilleszték, értelmezzék a konzervatív kánonban. Mindenesetre szerencsés időszak volt a nyolcvanas évek és a kilencvenes évek eleje, úgy tűnt, mintha Szőcs lírájában arányosan forrott volna össze a modernség és a nemzeti gondolat, a haza és haladás megkasátsága.

A kilencvenes évek közepe, vége felé azonban áthangolódik a recepció. A modernista kánon a költő (versesköteteket kiadó) Szőcsöt még egyértelműen jelentős alkotónak ismeri el. Szegedy-Maszák Mihály sorozatszerkesztésében 1994-ben a Kalligram Kiadó gondozásában elindul az irodalomtörténeti jelentőségű *Tegnap és Ma* kismonográfia-sorozat, s mely 2015-ös befejezéséig harminchárom kortárs – vagy közelmúltban elhunyt – költő, író pályaképét dolgozza fel, s e sorozat tizenharmadik darabjaként jelenik meg Blénesi Éva kiváló Szőcs Géza-monográfiája 2000-ben.

A recepció a formaváltó költői életművet értelmezte, méltányolta, Blénesi könyvének válogatott szakirodalmi jegyzéke jól reprezentálja az említett figyelmet, s azt is, hogy *A vendégszerető* után elmozdul a recepció. *A Ki cserélte el a népet?* meg *A kisbereki böszörmények* darabokra még reflektálnak a modernisták, észlelhetően erőteljesebben megszólalnak a konzervatívok is, a kétezres évek munkáit (ezt a recepciót értelemszerűen a monográfia még nem tartalmazhatja) viszont többségben a konzervatív irodalmárok, Bertha Zoltán, Márkus Béla, Szokolczay Lajos, Elek Tibor, illetve a Szőcs körül formálódó erdélyiek köre jegyzi (Bollobás Enikő, Demeter Zsuzsa, Zólya Andrea). A fogadtatás áthangolódásának beszédes jelzése, hogy a monográfia alanya javaslatot tehetett a felkérhető monográfusra, Szőcs szokatlan módon a korábban nem irodalomtörténészként számon tartott Blénesi Évát javasolta/kérte, aki legalábbis formálisan nem tartozott egyik nagy táborhoz sem, vagy ha már táborokról beszélünk, akkor a Szőcs Géza társaságához tartozott.

Láng Gusztáv írja Dsida és Kosztolányi kapcsán, hogy a kor, az olvasók, a közönség elvárása is alakítja a költőszerepet. Versesköteteivel Szőcs szembement a tragikus kisebbségi sorspanaszt megszólaltató kisebbségi-közösségi költőszereppel, helyette a világlíra nyelvét beszélő magányos indián szerepét öltötte magára, a nemzetiségi képviselőt pedig autonóm európai civil polgárként képzelte el. Az erdélyi magyarság és a magyar nemzet önképét provokáló említett két színpadi művel azonban fordulat áll be az életműben, Szőcs lényegében azt üzeni, hogy jobban érdekli a nemzet, a haza sorsa, mint saját költői életpályamodellje. (Könnyen üzenhette, abszolút költő volt, a legyengébb kései verseiben is átdereng, hogy Költő.) Hogy megtört-e az alkotói pálya, mint némelyek

óvatosan megjegyzik, miszerint életműve csúcsa a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján írt kötetei lennének, nem egyértelmű. A kilencvenes évek eleje, közepe körüli fordulat erőteljes leszámolás az elégtelennek vélt hagyományos költői életpályamoddellel – de nemcsak azzal, hanem a „civil európai (vagy világpolgár)” illúzióval is. A „tematikai” váltással az ebből az eszményből való kiábrándulást, elkedvetlenedést (is) érzékelhetjük: a haza kérdéseire nem ad elégséges választ a civil polgári (nyugat-)európai modell. S ha ez fő vonalaiban így van, akkor nem történt más, mint számos költőelődjével, például Dsida Jenővel, Szilágyi Domokossal. Dsida a *Psalmus Hungaricus* nagy opusában, Szilágyi a *Búcsú a trópusoktól* kötet összegző verseiben fogalmazta meg csalódását, számolt le Európa-illúziójával, és mindketten új programot hirdettek, Dsida a szelíd, krisztusi szeretet igéjét: „Bolyongani faluról falura. / Durva darócban gazdag, tiszta szellem. / Egymás szolgája mind és nem ura. / Csecsemő csámcsog minden anyamellen. / Így készülünk szelíd háborura, / mindig magunkért, soha mások ellen, / sőt párolunk és vásznakat szövünk / s míg kisebbitnek, lassan megnövnünk” (*Tükör előtt*), Szilágyi a közös reménybeli virrasztást: „lassan kezünkhöz szelídül az este, – csitítjuk, eltesszük / holnapig, / s a nyarat is emlékezetünkben, kiülünk a közös mennybolt alá / s itt / most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk a hajnali csatlakozásig” (*Ez a nyár*). A már hosszabban idézett 1996-os, Gyarmati Lászlónak adott interjúban Szőcs arról beszélt, hogy gellert kaptak, félrecsúsztak a dolgok, a rendszerváltozással nem szabadultak föl a teremtő erők és akaratok, visszazuhant a „két haza” (Erdély/Románia és Magyarország) magyarsága valamilyen fátumos megváltatlanságba.

A kétezres évek elején azonban ismét jelentős művekkel jelentkezik Szőcs, a *Liberté 1956*-tal (kötetben: 2006, de a szerző jegyzése szerint a színpadi művet 1998 őszén írta) és a *Limpopó*val (2007), amelyek mintha egyfajta engesztelődésről is vallanának, mindkettő „pozitív” költői vízió a hazáról, nemzetről, kisebbségről és az ember elidegeníthetetlen metafizikai érintettségéről.

(ötvenhat a nemzet emlékezetében)

Szőcs Géza *Liberté 1956* című könyve 2006-ban jelent meg, a forradalom ötvenedik évfordulójára. A könyv egy (a) drámai művet (színpadimű-félét) és négy függelékfélét tartalmaz. A drámát 2006. október 20-án mutatta be a Csokonai Színház Debrecenben, Vidnyánszky Attila rendezésében. Én később láttam a Nemzetiben, s ugyan szigorúbb kritikákat is olvastam az előadásról, lenyűgözött és magával sodort, bár lehetséges, hogy Szőcs Géza-rajongásom miatt, meg mert nagyra becsültem korábbról Vidnyánszkyt (*Liliomfi*, *Úrimuri*), akartam, hogy tetszen az előadás.

De persze, nem Szőcs Géza könyve és a darab bemutatója tette emlékezetessé a fél évszázados évfordulót, hanem az év ősziének félelmetesen groteszk-bizarr történései. Szeptember 17-én nyilvánosságra kerül Gyurcsány Ferenc miniszterelnök májusban, az MSZP öszödi zárt ülésén elmondott beszéde, az „elkúrtuk!”. Másnap tüntetések, tiltakozások kezdődnek, sokfelől szerveződött (szervezett) csoportok torlódnak egymásba, a tömeg radikalizáltabb része petíciót akar fölolvadni az MTVA-ban, ezt a biztonságiak nem engedélyezik, mire megrohamozzák a Szabadság téri székházat, a rohamrendőrök furcsa, tétlen sorfala előtt. Újabb tüntetések, egy egyre növekvő békésebb csoport letáborozik a Kossuth téren. A feszültség fokozódik. Október 23-án több radikális csoport vonul fel(-alá) a fővárosban, délutánra Orbán Viktor emlékező nagygyűlést hirdet az Astoria előtti terre. Az ünnepség végén a belügyesek brutálisan oszlatni kezdik az ünneplő tömeget, és rájuk tolják a radikálisokat. És innentől korábban elképzelhetetlen, filmbe illő jelenetek zajlanak: példátlan rendőri erőszak, brutalitás, könnygáz, gumibot, gumilövedékek, tömegverés, hajtóvadászat – hajnalig tartó hajsza. Másfél évtizede történt, de mintha egy másik univerzumban éltünk volna azokban a napokban.

2006. október 23-át is világeseményné transzformálta a nemzetközi média.

A tragikus eseménysor némely pillanatában kísértetiesen emlékeztetett az egykori '56-os történetekre. Mintegy véresen tragikus paródiája mindannak, ami szent.

Amikor Szőcs írta a könyvét, és amikor a könyv megjelent, még előtte voltunk ama őszi napoknak, nem tudhatta, nem sejtette (ahogy egyikünk sem), hogy mivé fajul a forradalom ötvenedik évfordulójának emlékezete. Annyi bizonyosan történt, hogy még jobban megterhelődött nehezen feldolgozható valamivel az egyébként is ellentmondásos narratívák hálójában vergődő forradalom és szabadságharc öröksége.

Szócs ötvenhatos könyvéről utóbb a Parnasszus folyóirat Szócs Géza-számában olyasmit írtam, hogy a magyar társadalom, nemzet legneuralgikusabb pontja az ötvenhathoz való viszonyunk, s kérdés, föl lehet-e oldani a felejtés-émlékezés dilemmáját. „...a rendszerváltás huszadik évében ott tartunk, hogy változatlanul ötvenhat a magyarországi társadalom szakítópróbája egyfelől, másfelől viszont a magyarországi társadalom a háta közepére kívánja ötvenhatot a hőseivel meg a hősi halottaival egyetemben. Ez a tudathasadásos állapot eszkalálódott a 2006-as október 23-i ünnepség abszurd forgatókönyvében és véghez vitt véres színjátékában: a hatalom rettegésbe és egyszerű karikatúrába fordította az ünnepet, és lényegében lerombolta és szétzúzta a nemzet és a társadalom egyik legnagyobb mítoszát (és erkölcsi erőtartalmát) – mielőtt az voltaképpen megépülhetett volna.”¹¹

Ötvenhat félszázados ünnepe nem katarzist hozott, hanem zaklatottságot. Miközben időben távolodunk 1956-tól – lassan háromnegyed század telt el –, az élet törvénye szerint a személyes emlékezet történelemmé válik. Meghalnak, akik így vagy úgy, erről vagy arról az oldalról átérték azokat a napokat, és megszédtek a vámot, vagy megszenvedték életükben a következményeit. Fel nőnek újabb nemzedékek, nem része az életüknek ötvenhat, de már a 2006-os zavaros napok sem, az emlékezet fárad, különösen, ha vitatott, tisztázatlan, hogy mire is, miért is kellene emlékezni – ötvenhatra vagy az elkürtük!-ra? –, az információ- és hírözönök naponta ezrével térítik el a figyelmet.

Áthidalható-e a megszakított folytonosság kapitális szakadéka?

Mindegyre visszatérek Szócs Géza *Liberté 1956*-jához...? Miért gondolom, hogy az ötvenhatos történelmi, irodalmi, publicisztikai, emlékező, ünneplő szövegek sokaságából éppen ez a mű képes (vagy ez a mű leginkább képes) megszólítani, élővé tenni az ideát? Az emlékezésnek abban a határhelyzetében, amikor a kommunikációs emlékezet már megszakadt, de a kulturális emlékezet még nem építette meg a szimbólumokat (Jan Assman).

Nem állítom, hogy tökéletes mű lenne a *Liberté 1956*,¹² de azt igen, hogy képes élővé generálni ötvenhat szellemiségét. Mégpedig azáltal, hogy befejezett történetnek, lezárt múltnak tekinti ötvenhatot.

Szócs 1953-ban született Marosvásárhelyen, hároméves, amikor Pesten kitör a forradalom. Sztálin halála után a kemény diktatúra látványos engedelményeket tesz Romániában is, mindenestre az 1955–56-os év a legenyhébb a korai diktatúrában, 1956 szeptemberében írószövetségi közgyűlés a közállapotok egészen nyílt bírálataival, nemzetiségi ifjúsági szervezetek alakulnak hagyományápoló céllal, elindul a diákok önszerveződése a Bolyai és más egyetemeken.¹³ A román kommunista párt aztán megretten a budapesti forradalom lehetséges következményeitől, a forradalom leverése után brutális megtorlás következik az egész román társadalom ellen, de számarányukban és a megtorlás keménységében a magyarokat sokkal jobban érintette. Több száz halálos és közel húszezer súlyos ítélet születik (börtön, kényszermunka), elindul az erőszakos magyarellenesség, a nemzetiségi intézmények fölszámolása (kezdetre 1959, a Bolyai egyetem autonómiájának megszüntetése). Az ötvenhatot követő megtorlás az országok, népek politikai, kulturális elszigetelése (határok lezárása, ott nagyromán nacionalizmus, nálunk a határon túli magyar nemzetiségi kérdés érintetlensége) miatt külön emlékezet épült ötvenhatról. Értelemszerűen a határon túli, erdélyi írók a saját közösségük meghurcoltatásának emlékezetét próbálják ébren tartani – ami Magyarországon, Budapesten történt, az nem a személyes emlékezetekből rakódik össze, számukra a magyarországi ötvenhat megtanulandó, elsajátítandó történelem. És viszont, az erdélyi mártíromság sem épült be a magyarországi emlékezetkultúrába, noha már a kilencvenes években elindult a múltföltárás Romániában is, de legföljebb csak szűk történelmi elemzésekben ér össze.

Magyarország viszonyítási pont, és – érthetően – az erdélyi emlékezők nem veszik a bátorságot, hogy „belebeszéljenek” egy olyan közelmúltbeli történetértelmezésbe, amelyből számukra hiányzik a közvetlen vagy a nemzedékeken át továbbadott személyes emlékezet, a ki nem mondott árnyalatok sokasága. Még azok is, akik korábban telepedtek át, és hosszabb ideje éltek Magyarországon, mint Páskándi Géza, Csiki László vagy Szávai Géza, erdélyi íróként az Erdély-kérdést értelmezték, és óvakodtak nyilvánosan véleményt mondani a magyarországi viszonyokról.

Szócs kivétel. Kivétel abból a szempontból, hogy mint „határon túli” író, noha az erdélyi magyarság hangsúlyosan érintett volt a magyarországi forradalom következményeiben, és párhuzamosan zajlottak megmozdulások, tiltakozások, s bár szociális környezete elsősorban az erdélyi megtorlást közvetíthette, a magyarországról neki sem alakulhatott átfogó, élményszerű képe, víziója, Szócs

mégsem erdélyi szempontból vizsgálja a forradalom eseményeit, szereplőit. Objektíve kívülálló – számára a pesti forradalom egy másik ország története. De érintett, érzelmileg mélyen érintett, mégpedig magyarságában, nemzetéhez tartozásában. Szőcs két hazáról beszél, az egyiket zsigeregig ismeri, érti (Erdély/Románia), a másikat tanulja, mert be kell pótolni a közel százéves folytonosságszakadást. Grendel Lajos írja egy helyütt, hogy tudomásul kell vennünk, nyolcvan-száz éve másik országban él a Trianonnal elcsatolt magyarság. Nemcsak annyiban, hogy nemzetiségként, kisebbségként meg kell küzdenie a magyarságáért, hanem egész 20. (21.) századi tapasztalata más, mint az ún. anyaországainak.

(Liberté 1956 – könyv / színpadi mű)

Szőcs, mint József Attila versbeli macskája, egyszerre akar kint és bent egeret fogni: ötvenhat mint hiteles történet és ötvenhat mint költői vízió.

A *Liberté 1956* furcsa könyv. Négy fejezetből áll, de ennek csak az *I. Bevezető* fejezete a tulajdonképpeni színpadi mű, alig egyharmada a teljes könyvnek. Így egyáltalán az is kérdés lehet, mit tekintünk főszövegnek és mit háttéranyagának (a színpadra, még inkább filmre szánt darabot tekintjük). A *II. Jegyzetek* a Kádár- és a Maléter-ábrázolást értelmezi röviden, majd a darab egyes jeleneteihez fűz tetemes háttér-információt, értelmezést, korrigálást, sőt kiegészítést, illetve hozzárendeli a történeti hűséget, pontosságot a színpadi mű költői víziójához. Ugyancsak a *II.* fejezet közli a játék néhány részletének orosz, német, angol, olasz fordítását – ez a rész nem releváns a mű jelentésrétegei szempontjából, inkább csak érdekesség. A *III. Függelék*, alcíme szerint *Szovjet katonák a magyarok oldalán 1956-ban*, vegyes műfajú szöveghalmaz, terjedelmileg a teljes könyv mintegy ötven százaléka. Izgalmas, szórakoztató, tanulságos és igen heterogén hagyományréteget mozgat meg, a szóbeli legendáktól, dokumentumforrásoktól a hírlapok, újságok beszámolóin át a legkülönbélebb olvasmányélményekig, irodalmi művekig. Fontos funkciója van, bevonja a szabadság eszméjébe a magyarokhoz átállt szovjet katonákat. Számszerűleg ugyan nem lehettek sokan, de ahhoz pont elegendő, hogy az egységesen gyűlölt szovjet megszálló, gyilkoló gépezet, a homogén ellenségkép mögött meglássuk azokat az arcokat, akik hasonlóan szenvedtek a rezsimtől, oroszokat, tatárokat, grúzokat. Ennek a szöveg- és ismeretmennyiségnek a töredéke is elengedő lett volna hitelesíteni, hogy tényleg történtek dezertálások, átállások. Talán megengedhetjük magunknak a gonoszkodó feltételezést, hogy azért lett ennyi, mert ahogy egyre jobban belemerült Szőcs a kutatásba, egyre több érdekességet talált, és sajnálta volna hasznosítatlanul hagyni. S végül a *IV. Hol van a haza ma és mekkora* rövid fejezet vallomás a hazáról, Babits és Illyés *haza a magasban* ideájának továbbgondolása, a gondolat személyre szabott jelenvalóságának deklarálása.

Kérdés, hogyan olvassuk, hogyan érdemes olvasni a könyvet. Többféle olvasási stratégiát követhetünk. Hagyományosan, folyamatosan elolvassuk az első oldaltól az utolsóig. Vagy a színjátékot olvasva mindegyre hozzáolvassuk az egyes jelenetekhez a jegyzeteket, végül a szovjet katonák a magyar oldalon szövegegységet. Vagy előbb átböngésszük a mellékesnek vélt *II.* és *III.* fejezetet, s aztán kezdünk a tényleges darabba, bizonyos, hogy azt az információmennyiséget, utalást, vendégszöveget képtelenek leszünk egyetlen olvasásban appericipálni, befogadni, rendet tartani a fejünkben. Burjánzó dzsungel. Nyilvánvaló(nak látszik), hogy a főszöveg a színjáték, itt történik az akció, ami színházban előadható. Általában csak az igényesebb olvasó olvassa el a nem elsődleges szöveget, a jegyzeten, függeléken átlép. Csakhogy Szőcs ennek a lehangsúlyosabbnak tekinthető főszövegnek a *Bevezető* fejezetcímet adta, a darab értelmezését segítő, könnyítő, eligazító *II.* és *III.* fejezeteket viszont a *Jegyzetek* és a *Függelék* fejezetcímmel látta el, így kölcsönösen másodlagossá teszi mind a főszöveget, mind az értelmező másodlagos szövegeket. Ezzel a játékkal Szőcs mintha két változatban írta meg ötvenhatot. Az egyik változat a színpadra szánt, színpadon előadható mű, irodalmi alkotás, fantáziából és hiteles valósággelemből, valóságmozaikokból, -forgácsokból épülő vízió. A másik hitelességre törekvő történelmi rekonstrukció (*Jegyzetek*) és egy szubjektív személyes viszony rekonstruálása, kicsit összevissza, kicsit hevenyészett szöveghalmaz, mindaz, ami a magyar ötvenhat, a forradalom, a szabadság, a szabadságharc fogalma körül asszociálódott a szerzőben, az ifjúsági pionírregényektől Smid kapitányon át a felnőtt gondolkodóig, azaz a szerzőben összeálló kommunikatív emlékezet halmaza, egy egyszemélyes kommunikatív emlékezet rekonstrukciója (*Függelék*).

Vessünk egy pillantást a könyv és a darab címeire. A borítón és a 3. oldalon, a hivatalos címlapon: *Liberté 1956*. A tartalomjegyzékben viszont csak *Liberté* szerepel. Jelentésszerű különbség.

A színpadi mű egy angliai egyetemen játszódik, a cím mégsem az angol (*liberty* vagy *freedom*), hanem erős intertextussal a francia *szabadság* kifejezést használja. Kiemel, megkülönböztet. *Liberté, Égalité, Fraternité* – a nagy francia forradalom jelszavai, Franciaország közintézményeinek homlokzatán ma is olvasható. Nekünk ötvenhat magyar forradalom és magyar szabadságharc, a *Liberté* kiemeli a nemzetiből, a magyarból, világtörténelmi jelentőségűvé teszi. Körülbelül úgy értelmezhetjük, hogy éppoly világtörténelmi jelentőségű a magyar ötvenhat, mint volt a 18. század végi francia forradalom. Aminthogy az is volt – megrengette a világot. A világsajtó és a világpolitikusok Budapestet, a magyar forradalmat, szabadságharcot figyelték. Beavatkozik-e a Szovjetunió, beavatkozik-e az Egyesült Államok, mire jutnak a magyarok? A 20. század második felében a nyugat-európai baloldalt a magyar '56 bizonytalanította el, földcsuszamlás-szerűen a franciát, ez vezetett például Camus és Sartre szakításához. 1956 egy számszimbolikával kifejezhető paradigmatörzset elindítója: 1956 (Magyarország), 1968 (Csehszlovákia), 1981 (Lengyelország), 1989 (a szovjet birodalom összeomlása).

A cím másik jelentéssugallata, hogy a magyar forradalom és szabadságharc nemzeti ügy ugyan, de a szabadság egyetemes. A szókapcsolat feltöri a magyar bezártságot. A *magyar '56* kifejezés körülhatárol, bezár. A mi ügyünk, a mi forradalmunk, a mi magasztos szabadságharcunk – de magyar olvasatban mindig ott rejlik implicite, hogy leverték, majd szovjet megszállás, börtönök, kivégzések, elhallgatott múlt, kádári diktatúra, gulyáskommunizmus következett. A *Liberté* nem a következményekre és nem a leveretésre helyezi hangsúlyt, hanem a szabadságra. A szabadság eszméjére, amely 1956-ban Magyarországon öltött testet, vált láthatóvá, foghatóvá, katartikusan átélhetővé. Szócs – az ötvenhatos irodalomban kivételesen – nem a forradalom leverésével zárja a darabot, hanem 1991 júniusával: ötvenhat ideája nemcsak erkölcsi, hanem valóságos történelmi, társadalmi győzelemmel teljes – harmincöt év múlva valóban véget ért az átok, mint jövedőlik a darabban, a magyar parlament június 19-ét, az utolsó szovjet katona kivonulása napját nemzeti emléknapná, utolsó szombatját A magyar szabadság napjává nyilvánította.

Győztünk, mennek ki az oroszok! Győztek a magyarok!

A magyarok mindig, mindig győznek,

még golyó sem fogja őket

s nem fognak ki rajtuk

a nagyhatalmak

csellel vagy mérges főzetekkel

ezért győznek

a magyar forradalmak.

[...]

Rokonja nincsen, magában van,

és mégis megvan, nyelvén beszélek

a magyarok olyan, de olyan szépek,

hogy a Szűzanya fenn az égben

nem lehet oly szép, mint az én népem,

még nekem is furcsa az anyanyelvem,

még mindig megvan, bár százszor lenyeltem,

hogyhogy én még élek?

[...]

A magyarok mindig, de mindig győznek,

oroszok mennek, törökök jönnek,

tatárok dúlnak, elmegy az osztrák,

Szűzanya képét lábbal tapossák

és mégis megvan a nyelv

mégis megvan az ország.

A darab bevezetőjében azt írja Szőcs, hogy a színmű nem magyar olvasóknak készült, és inkább nézőknek – tehát hagyjuk, hogy médiumként hasson ránk, élvezzük a játékot, ne keressük görcsösen, csökönnyösen a valóságot meg a magunk igazságát: „Ez a szöveg nem a magyar olvasóknak készült. Egyáltalán: nem is olvasóknak készült, inkább nézőknek. Olyanoknak, akik soha semmit nem hallottak 1956-ról, de talán még a magyarokról sem. Azt is lehetne mondani: a szerző egyféle nemes értelemben vett történelmi ország-reklámot, még inkább: nemzet-imázst próbál szolgálni e történettel, mely talán naiv, mint olykor magunk, és éppoly egyszerű, mint annyi minden, ami megesezt velünk ...tiszttában voltam azzal is, hogy az akkor ősszel történtek mindmáig heves viták tárgyát képezik. E viták nemcsak az egykori ellenfeleket, de gyakran a hajdani barátokat is megosztják. Ebből az is következik, hogy sokáig kell még arra a műre várnunk, amelyben mindenki felismeri nemcsak 1956 ősze eseményeinek »történelmi igazságát«, de a saját, egyéni igazságát is.”

A darab – klasszikus megoldás – színház a színházban. A helyszín egy angliai egyetemi klub, az időpont 1958 júniusa. A diákok értesülnek Nagy Imre és társai kivégzéséről, és elhatározzák, hogy eljátsszák zenés formában azt, ami szerintük '56 őszén történt. Florence lesz a rendező, a színház a színházban darabban ő alakítja Susant, a Bécsből Pestre látogató egyetemistát. Ezzel a helyszín- és szituációkihelyezéssel máris kétségei támadnak a nézőnek/olvasónak, hogy vajon mennyire valóságos, mennyire reális az a kép, amit a londoni egyetemisták föl tudnak idézni. Szőcs hangsúlyozza, hogy ennek a vegyes, Beatles-hangulatú társaságnak többnyire fogalma sincs, tehát az előadás nekik szól, és azok adják elő, akik másodlagos információkból, hírekből talán mégis ismerhetik valamennyire.

Szőcs tehát játszik, elképzelteti az olvasóval, nézővel, hogy az angol diákok milyenek képzelik a pesti forradalmat. Kell benne szerelmi szál, egy angol lány és lehetőleg átálló orosz/szovjet katoná, aki felismeri az „igazságot”. És kellene valódi történelmi szereplők (Kádár, Andropov, Maléter stb.), kellene az utca emberei, forradalmárok meg főgonoszok (Csúcs Mátyás hóhér). Körülbelül ezzel a standard alpanyaggal dolgozik a szerző, aki közben persze kétfelét játszik: eljátsszatja az angol egyetemisták naiv elképzelését (ezért komikus alak például Kádár János, hiába dokumentumhű a megszólalása, ha európai horizontban pitiáner kis senki), és behúzza, becselezi a darabba ötvenhat valóságát. A kétfelét játszó játék finoman oszcillál, aztán elejti a naiv angol vonalat, meghosszabbítja a jelenben a történetet, és nemes katarzissal zárja a darabot, fejet hajt az áldozatok és hősök előtt, és visszaadja a forradalom méltóságát.

A darab naiv játékból, fantáziából és valós történelmi események elemeiből épülő költői vízió. Szőcs kiemeli a lokális pozícióból a történetet, és befejezetté teszi a múltat a himnikus zárással. Csakhogy a darab mégsem a nemzet glóriájával zárul, a „Vége” fölirat után még egy „vége” következik, egy erős jelentésű ének rekeszti be a darabot, a *Ballada Falábú Jancsiról*. Egy nyomorék utcai koldus, egy valahai ötvenhatos harcos emlékeztetne a forradalom legendás hőisére, a forradalomra, a szabadságésgmére, az ideára – „Felfelé fordított kalapjába a járókelők időnként aprópénzeket vetnek. Florence megbabonázva hallgatja a verklit” –, de már nem érdekes, semmi sem érdekes.

Ez a mélységes szomorúság ismétlődik meg a *Liberté 1956* könyv legeslegutolsó zárásában, Szőcs vallomásában: „De ki állíthatná, hogy az embernek csak térben van hazája? Sokan közülünk 1848-ban élnek, az a hazájuk, másoknak a kuruckor, vagy a betyárvilág, vagy Mátyás ideje. Az én időbeli hazám 1956 októberétől 1989 Karácsonyáig tart, én annak vagyok az állampolgára.”

(a lélek spirituális szabadsága – Limpopo)

Szőcs a *Liberté* színpadi művének megírását (és valószínűleg a hozzá tartozó jegyzeteket) 1998 őszére datálja, a darabot – részben vagy egészben – gyorsan lefordították idegen nyelvre, ezekből szemelvényeket közöl a könyv. A *Függelék* (*Szovjet katonák a magyarok oldalán 1956-ben*) viszont később állította össze, a XX. Század Intézettől elnyert ösztöndíjas éve alatt, valószínűleg az Intézet ötvenhatra emlékező programsorozatának részeként. A teljes könyv (bár Szőcsnél nem lehet tudni, hogy a *Függelék* eredetileg is szerves részének tervezte, vagy csak ha már amúgy is kiadásra került a dráma, utólag „szervesítette”) 2006-ban jelent meg, a következő évben pedig a *Limpopo* című regényével jelentkezett. Hangulatában, modorában közel áll a *Liberté*hez, fergeteges, operettes humor és szelíd melankólia jellemzi ezt is. És a *Limpopónak* is a szabadság a legfőbb kérdése. De míg a *Liberté* a társadalom, nemzet szabadságát járja körül, ez a lélek spirituális szabadságát.

A *Limpopo* Szócs Géza egyetlen – természetesen ez is formaváltó – regénye, de talán csak azért regény, hogy ebben a műfajban is eljátsszon kicsit. Korábban írt rövidtörténeteket (*Kitömött utcák, hegedűk*, 1988), illetve 2012-ben a *Carbonaro éjszakái*, a „magyar Ezeregyéjszaka valószerű és valószerűtlen történetei”, 2013-ban a kétkötetes *Ha polip szuszog Kolozsváron* című rövidtörténeteket, beszélgetéseket tartalmazó könyve jelent meg, de feszebb prózai nagykompozíciónak a kései művek közül csak a *Limpopot* lehet tekinteni.

A *Limpopo* a posztmodern regényszerkezet (talált szöveg megfejtése, értelmezése) és -stílus talán valamennyi eszközeinek (követhetetlen mennyiségű intertextus, allúzió, nyelvi játék) felhasználásával írt létbölcseleti mű. A regény bevezetője szerint Szócs Géza egy udmurt ember tanácsára meglátogatja a közeli (kelet-európai, romániai) strucctelepet, de már csak a Limpopo nevű strucckisszony strucc nyelven írt naplójának szétszórt lapjait találja, a naplót lefordítja embernnyelvre, és közlésezi. A Szócs-írások időnként fölkeltik az olvasó a gyanúját, ugyanis olybá tűnnek, mintha csak úgy balkézről, hevenyészett vetné oda a sorokat, asszociációkat, a megannyi vendégszöveget, allúziót, önidézetet, holott rendkívül feszesen komponál, és éppen a látszólagos lazasággal strukturálja sokfelé elágazóvá, jelentéssé a szövegeit. A *Limpopóban* a szerző bátorítja az olvasót, hogy nyugodtan járkaljon összevissza a könyvben, mivel a napló szétszórt lapjaiból amúgy is lehetetlen az események lineáris idővonalát rekonstruálni. Aztán a strucclánny néha olyan butuska, mint egy eladósorba került fruska, máskor meg olyan tájékozott a magyar történelemben, a magyar meg világkultúrában, nyelvfilozófiában, keleti filozófiában, mint Szócs Géza. Így hát a könnyed, derűs, szórakoztató történetbe rengeteg olyasmi bekerül, ami egyébként egy „normális” fabulába, állatmesébe nem szokott. Természetesen Erdély, a kisebbségi sors minden mennyiségben – a napló följegyzései a Ceaușescu-rendszer idejére utalnak (a struccfiú nagyapját ugyanis harminc évvel azelőtt az elbukott forradalom mártírjaival együtt temették el), míg Szócs már a globalizált világból szólal meg („mióta piacgazdaság van és mindent összevissza árusítanak az év minden napján. Az örök körforgás egész évben várt kis stációi, amelyek kiszámíthatóvá tették a világot és metafizikai üzenetekkel töltötték fel a sivár mindennapokat, eltűntek az életünkéből”). Csapongva, a legváratlanabb pillanatokban előbukkanva, de hangsúlyosan Erdélyt idézi a székelykocsárdi vasúti csomópont, a szabadulás határa és ama váróterem, Kolozsvár a lovas szobrával, a bujdosó fejedelmek rejtekhelye az erdélyi rengetegben, a sóbányában száz éve halott negyvennyolcas honvédek, akik persze életre kelnek stb. A rabság–szabadság allegóriáját a lódenkabátos pasas vándoroltatja végig a regényben, *A madár, fiaihoz* vers soraival – no igen, Tompa Mihály mint ötvenhatos bujdosó... (Bajban volnánk, ha a regény valamennyi szereplőjét, gesztusát, utalását, az irodalmi hagyomány pazar emlékeit, szöveghalmazait és Szócs önidézését, magánmitológiáját föl akarnának fejteni, bőven meghaladná a primer könyv terjedelmét – hogy dekodolja-e az olvasó, nyilván olvasottsága függvénye, de nem kell mindent érteni, médiumként befogadni kell, engedni kell, hogy az ezerféle impulzus hasson.) Némely epizódok szorosabban, okszerűen kapcsolódnak a főtörténethez, némelyek esetlegesek, mint például a Júdaskert rövid, de hangsúlyos említése: „Azok kerülnek oda, akik ember-életükben régi jötevőjüket, mestereiket, tanítóikat elárulták, jóbarátjukat megtagadták, magas polcra kerülve cserbenhagyták, soha telefonon vissza nem hívták, szekerükre, hajójukra föl nem vették őket.”

A napló a strucctelepen tartott Limpopo öneszmélését, önmagára ébredését követi, „dokumentálja”. Az első kérdése: miért is itt él, miért nem az igazi hazájában, Afrikában, hisz felmenői Benyovszky Móricz királyságából, Madagaszkárból keveredtek ide. Fölbred az igazi haza utáni vágy, szökni készül. A következő kérdés: ha már madár, miért nem tud repülni? Tehát a lekötözött lábú albatrosztól leckéket vesz, és népét is megpróbálja rávenni a szökésre. És újabb és újabb kérdések merülnek föl a struccfejben: mi a világ, ki vagyok én, kik vagyunk mi, honnan vagyunk, miért vagyunk – a lét és a létünk alapkérdéseit majd Svarctól, a bölcs bagolytól tanulgatja. Szócs könnyed, laza, szertelen, sziporkázó, bohókás stílusban és modorban, bámulatosan strukturált jelentés-elágazásokkal egy pazar mesében fogalmazza meg gyönyörű, derűs élet- és létigenlő emberképét. Szócs, aki a kilencvenes évek két drámai művében is kíméletlen keménységgel ostorozta népét, hazáját, nemzetét és nemzetiségét, itt, és tulajdonképpen a *Liberté 1956*-ban is, mintegy visszavonja vádjait, keserűségét, és a szépséget, nagyságot, a lét ragyogását, a feltétel nélküli haza- és nemzet-szeretetét önti költői vízióba – a regényben éppen egy banális történetben. A nemzetiség, magyarság, szabadság dilemmáinak határát kiterjeszti a lét egészére, mely a teremtéssel kezdődik: „A világ eredetileg nem más, mint beszéd, egy úgynevezett narratíva, amelyet egy isten mond folyama-

tosan. Ha úgy tetszik tehát, a világ logoszból van, isten szavából, ami egy különlegesen sűrű szó, olyan sűrű, hogy még a kanál is megáll benne. Ezt nevezzük anyagnak.” A teremtésben isten formát, körvonalakat keresett magának, és „úgy gondolta, hogy az emberek lelkében fogja megtalálni”. Isten bennünk van (John Donne), Szőcs tehát megerősíti a létezés metafizikai axiómáját, melyet Newton mai majmai sem képesek megbuherálni. („Az ember valójában egy szoftverkalóz. [...] egy hacker, aki folyton abban sántikál, hogy tudná feltörni az úr kódját és behatolni a Programba” – nem sikerül, „De elrontani, minden jel szerint, azt sikerülni fog.”)

Limpopo öneszmélése, önmagára találása egy hosszú tanulási folyamat eredménye: a praxis szintjén a problémák és a szükséges lépések felismerése, a technika gyakorlása, majd megvalósítása. A nem-praxis szintjén létmegértés: „Az embereket, saját hitük szerint, legfőképpen az különbözteti meg a többi teremtett lénytől, hogy birtokában vannak egy isteni kincsnek. Ezt az adományt úgy nevezik, hogy lélek. [...] A lélek olyan, mint egy kis belső mása annak, aki magában hordozza. [...] a lélek parancsol az embernek. És mikor eljön a halál órája, az ember elpusztul, a lélek nem.” Ennek az ideának a fölismerése és elfogadása azt jelenti, hogy a teremtény kételyeiben sincs magára hagyva a létben, és nem értelem és cél nélküli az itt-léte, egy magasabb erő oltalma alatt áll. „Az, Aki Kimondta A Világot, rólam is tudta, hogy mit akart általam mondani. Így hát, mint egy regényhős, aki kiszól a könyvből, rákérdezve az íróra: no és velem mi lesz? – ezzel a kíváncsisággal várom én is, hogy megtudjam, milyen sorsot szánt nekem a Szerző. Igen, de hátha nincs is Szerző, csak elszabadult narratíva? Amilyenek egyes kísértethajók meg a Kocsárd körül tolató fantomvonatok...”

Svarc, a bölcs bagoly válasza: „szerencsés vagy, mert visszanyerted a metafizikai támaszodat. És ez a legfontosabb. Ez még a repülésnél is fontosabb. [...] akinek ugyanis lelke van, éppen általa képes érzékelni a lét teljességét. Úgy valahogy, olyanszerűen, mint ahogy füllel a hangot vagy szemmel a fényt, akármilyen parányit is, a feneketlen sötétben. [...] amíg népedet próbáltad meg oktatni és mialatt jövőjét tervezgetted, ezenközben, magad sem vetted észre, szavaid és tetteid irányítását átvette tőled a lélek.”

Ámbár a végkifejletben, hogy Limpopónak sikerül-e tényleg elrepülnie, nem lehetünk bizonyosak, abban viszont igen, hogy szabad emberként (struccként) fejezte be az életét.

(befejező közbevetés)

Blénesi Éva a kilencvenes évek végéig dolgozta föl monográfiájában Szőcs verses költészetét és költői drámáit, körülbelül tehát 2000-ig látjuk együtt, egyben a szépírói életművet. Némely vélemény szerint – mint említettem – stílusteremtő és stílusteremtő versei a *Vendégszerető* kötettel lezárultak, lendülete – a közéleti szerepvállalása körüli időben (következtében) – megtört. Másokkal együtt úgy gondolom, hogy a későbbi művek közül a *Liberté 1956* és a *Limpopo* regény nemcsak az életműből emelkedik ki, de a kortársi magyar irodalom, költészet egészéből is. Hovatovább ezekkel együtt látom az életművet teljesnek és nagyszerűnek. Későbbi könyveiben, a *Carbonaro éjszakái* és a *Ha polip szuszog Kolozsváron* címűekben inkább a már jól ismert, páratlanul sziporkázóan ötletes Szőcsöt vélem felfedezni – ez utóbbi köteteket szerényebb recepció fogadta, talán mert valóban nem hoztak újat, talán mert Szőcs államtitkári megbízatásának félbeszakadása után kivonulni látszott az irodalmi közéletből is, elszigetelte magát és elszigetelődött. Szőcs, persze, mindig jelen volt, miközben mintha rejtőzött volna, paradox módon, ahogy Alexa Károly megjegyezte („Szőcs Géza mindig máshol van”). Beszédes, hogy élete utolsó évtizedében szinte kizárólag csak az Irodalmi Jelenben tette közzé írásait (ezek 2020-ban *Párbeszéd a pokolban* címmel, nagyvonalúan szerkesztett posztumusz kötetben jelentek meg Aradon, az Irodalmi Jelen gondozásában). Meglehet, könnyen cáfolható, mégis úgy tűnik, hogy Szőcs nem fogadta el egyik magyarországi irodalmi csoportosulást, társaságot sem, nem betagozódni akart, vezérnek született, a nagyság és az erőteljeség tudatában maga teremtett csoportot az erdélyiekből Budapesten.

Az irodalomtörténész, irodalomkritikus rendszerint hangsúlyozza, hogy nem foglalkozik Szőcs közszerepléseivel, csak a szépíró, a költő érdekli. Érdekes, hogy az 1989 előtti közéleti, civil ellenálló szerep nem idegen az érdeklődésétől. A kijelentés tehát tulajdonképpen eufemisztikusan azt jelenti, hogy a későbbi közéleti Szőccsel szemben kifogásai lennének. Bizonyosnak tűnik, hogy Szőcs Géza költői megítélésének (tehát a recepciónak, a befogadásnak) nem használt a rendszerváltozás utáni közéleti szerepvállalása, hatalomközelsége, rebesgetett nagyvonalúsága és valamiképpen

rejtélyes jelenléte. (Bár az is igaz, hogy nem volt még egy ily nagyot álmodó kulturális államtitkár, mint Szőcs, és most ne firtassuk a végső mérleget, mennyiben sikerült megvalósítani vízióit.)

Az írói teljesítmény megítélésének, a befogadásnak természetesen nem kell, hogy része legyen, azt nem kell, hogy befolyásolja a szerző más irányú nyilvános szereplése, de Szőcs esetében valamiképpen mindig beleütközünk az izgága Szőcsbe. Úgy hiszem, hogy éppen mert annyira összetett és nem egyenes vonalú volt a jelenléte, Szőcs egy igen erőteljes modellje az átmenet évtizedeinek, éppen ezért érdemes lesz a költő és a közéleti ember együttes szerepét és jelenlétét is vizsgálni (egyszer, majd...).

Itt most egyetlen szempontból olvastam újra Szőcs három történelmi színpadi művét, *A kisberek böszörmények*, *a Ki cserélte el a népet?* és *a Liberté 1956* címűeket. Az érdekelt, hol helyezkedik el az életműben a két, nemzeti érzést provokáló darab, illetve komolyan vehetjük-e, tekinthetjük-e a forradalom emlékezetének ötvenhatos játékát. *A kisberek böszörmények* az erdélyi író műve – a romániai, erdélyi kisebbségi magyarság hamis túlélési technikájának maróan gyilkos kritikája. *A Ki cserélte el a népet?* – a határok fölötti magyar íróé, s ebben a *teljes* nemzetnek a nemzetről, hazáról, sorsról kialakult önképét provokálja. Szőcs itt lépte túl a határon túli magyar író hagyományos szerepkörét. *A Liberté 1956*-tal még tovább lép: a magyarországi félmúltnak még a kommunikációs emlékezetben sem feldolgozott, rendkívül sérülékeny értelmezéséhez szólt hozzá úgy, hogy megkísérelte kulturális emlékezetét varázsolni a még élő, sérülékeny, ingatag félmúlt kommunikációs emlékezetet. A daraboknak természetesen lehetnek más értelmezései, számomra e két utóbbiban oldotta fel, szüntette meg abszolút értelemben a lélekben leülepedett határokat.

Nem kétséges, hogy Szőcs Géza az utóbbi fél évszázad egyik legjelentősebb költői életművét hozta létre. Lassacskán elkezdődhet életművének igényesen gondozott kiadása és a Szőcs Géza-probléma feldolgozása.

JEGYZETEK

¹ *Mit tehet a költő?*, Magyar Narancs, 1995. július 27., 8.

² Szőcs Géza, *Az al-legóriás ember*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2003, 102.

³ Az irodalom eltömegesedése, megváltozott helye témakörben *Hová, hová szép költészet...?* címmel e sorok írója fogalmazta meg dilemmáit. *Kortárs*, 2023/2.

⁴ TIBORI SZABÓ Zoltán, *Az íróembert nem választják. Beszélgetés Kányádi Sándorral*, *Kritika*, 1997/9, 13.

⁵ ALEXA Károly, *Zombi-allegória = Uő, Quodlibet*, *Kortárs*, Budapest, 2004, 249.

⁶ Szász László, *Költő a politikában*, *Kortárs*, 2010/7–8.

⁷ ELEK Tibor, *Ki (a) költő? = Uő, Irodalom és nemzeti közösség. Válogatott és új esszék (1984–2014)*, Cédrus Művészeti Alapítvány-Napút, Budapest, 2014, 317–318.

⁸ Szőcs Géza. *Kényelmes papucs a felejtés, avagy ki cserélte el a népet? Kérdez: Gyarmati László*, *Kortárs*, 1996/1, 120–128.

⁹ SÁNTHA Attila, *Az elkülönöződött nemzet*, *Tiszatáj*, 1997/8, 75.

¹⁰ *Uo.*, 67–76.

¹¹ Pécsi Györgyi, *Áthidalható-e a megszakított folytonosság kapitális szakadéka?*, *Parnasszus*, 2010/ Tavasz.

¹² Szabó Tibor jól érzékeli a darab következtelenségeit, némely ponton aránytalanságát. Szabó Tibor, *Műfaji diverzitás, rejtett jelentések*, *Bárka*, 2006/5, 141–144.

¹³ Bővebben lásd: DÁVID Gyula, *1956 Erdélyben*, Nap Kiadó, Budapest, 2016.